

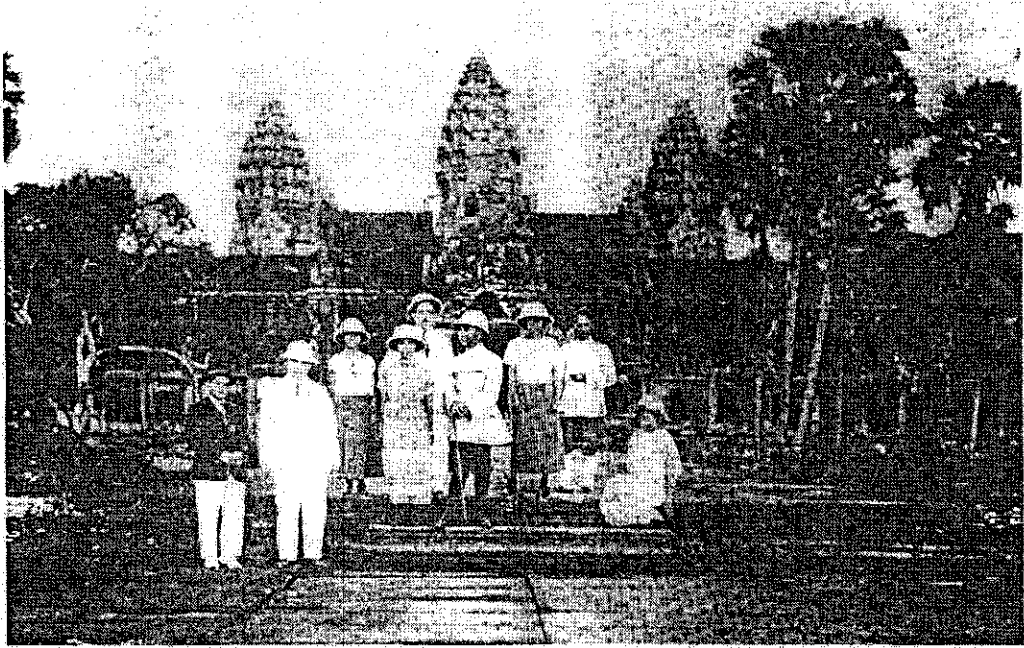
สมเด็จพระยาตำราจรรณานุกาพกับงานโบราณคดี

จิรัฏฐา คาชาชีวะ

ดังเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตำราจรรณานุกาพ พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารคานุ่ม ทรงประกอบคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งนอกจากจะมีพระเกียรติคุณในด้าน การบริหารประเทศทั้งฝ่ายการทหารและการพลเรือนแล้ว พระองค์ยังทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านโบราณคดี จนทรงได้รับการขนานพระนามว่า “องค์บิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย”

สมเด็จพระยาตำราจรรณานุกาพทรงสนพระทัยเกี่ยวกับวิชาการโบราณคดีมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ สมัยที่ทรงผนวชเป็นสามเณร พระอุปชฌาย์คือ “สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์” ได้ตรัสเล่าเรื่องโบราณต่าง ๆ ให้ทรงทราบอยู่เสมอ วิธีที่ทรงเล่าผิดกับผู้อื่น ทำให้เข้าใจและจดจำได้ไม่ผิด นอกจากนี้หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ศิษย์กุลยังตรัสเล่าไว้ว่า สมเด็จพระยาตำราจรรณานุกาพทรงเรียนโบราณคดีจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระยาบำราศนพิตัยพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ซึ่งทรงเรียนมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกทีหนึ่ง แต่พระภารกิจทางโบราณคดีที่ทรงทำอย่างแท้จริงนั้น อยู่ในช่วงที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยระหว่าง พ.ศ. 2435-2458 ซึ่งต้องเสด็จฯ ออกตรวจราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ อยู่เป็นนิจ ทำให้พระองค์ได้พบเห็นเมืองโบราณและ/หรือโบราณสถาน-โบราณวัตถุที่ถูกรื้อร้าง ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากด้วยพระทัยรักในงานโบราณคดี พระองค์จึงทรงบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นนั้นไว้ และนำมาศึกษาสืบค้นหาประวัติความเป็นมาของสถานที่นั้น ๆ ทรงค้นพบเมืองโบราณหลายแห่ง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

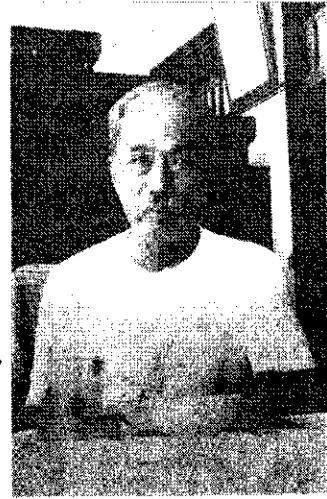

โดยการสอบทานกันเรื่องราวในพงศาวดารและตำนาน เช่น เมืองเซลิย เมืองศรีเทพ และเมืองอุทอง บางครั้งยังทรงประทานพระวินิจฉัยไว้ด้วย ซึ่งต่อมาได้เป็นงานค้นคว้าทางวิชาการ โบราณคดีที่สำคัญ เช่น พระวินิจฉัยชื่อเมืองนครราชสีมา และเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณฯ ก็ทรงตระหนักดีว่าหลักฐานที่ทรงพบเห็นในขณะนั้นยังมีอยู่น้อย ต้องมีการค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป ดังนั้นในพระวินิจฉัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งจึงมักใช้คำว่า “สันนิษฐาน” และ “น่าจะ” เสมอ เรื่องที่ทรงสันนิษฐานอาจเปลี่ยนแปลงได้ถ้าหากมีหลักฐานใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไม่ทรงคิดว่าพระวินิจฉัยของพระองค์จะต้องถูกต้องเสมอไป ทรงรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและยอมรับหากผู้อื่นสามารถวินิจฉัยได้ดีกว่า ทรงกล่าวไว้ในจดหมายถึงหลวงบริบาลบุริภักดิ์ตอนหนึ่งว่า “---(ที่กล่าวมา) เป็นการสันนิษฐาน ผู้อ่านไม่จำเป็นต้องเชื่อ เว้นแต่เห็นชอบด้วย” และอีกตอนหนึ่งว่า “อันการวินิจฉัยโบราณคดีต้องมีความคิดเห็นผิดกันบ้างเป็นธรรมดา ที่ฉันเคยแพ้เขามากก็หลายเรื่อง ต้องไม่ขัดใจกันจึงจะวินิจฉัยด้วยกันได้” สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเห็นคุณค่าของการช่วยกันค้นคว้าเพื่อหาข้อเท็จจริงอันเป็นประโยชน์ทางวิชาการ สมควรที่ผู้ที่รักจะศึกษาโบราณคดีและประวัติศาสตร์จะดำเนินรอยตาม ดังนั้น แม้ในปัจจุบันเราจะพบว่าพระวินิจฉัยบางประการของพระองค์ได้เปลี่ยนแปลงไป แต่เราก็ควรสำนึกในพระคุณของพระองค์ท่านที่ทรงเป็นผู้ริเริ่มแนวคิด และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย เพื่อนำไปสู่การศึกษาที่กว้างขวางต่อไป

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงรักงานโบราณคดี ทรงกล่าวไว้ในลายพระหัตถ์ที่มีถึงศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุริภักดิ์ตอนหนึ่งว่า “วิชาโบราณคดีเป็นวิชาที่ไม่มีโทษ ทั้งมีมากและยากพอที่จะใช้ปัญญาสอดส่องให้ผลิตผลิตได้-ควรพยายามหาความรู้ให้มาก แต่อย่าตั้งตัวเป็นนักปราชญ์-อันนักปราชญ์นั้นเป็นฐานะซึ่งผู้อื่นที่เขาเป็นนักปราชญ์จะยกย่อง ส่วนตัวเรามีกิจเพียงบำเพ็ญคุณให้ปรากฏ ถ้าคุณของเราถึงขนาดเขาก็ยกย่องเอง ถ้าตั้งตัวเองหรืออาศัยแต่คำยกย่องของผู้ที่มีได้เป็นนักปราชญ์ ก็ไม่เป็นมงคลอันใด” สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โปรดที่จะเสด็จฯ ตรวจโบราณสถานเสมอใกล้บ้างไกลบ้าง

อย่างน้อยที่สุดก็กรุงเก่า ซึ่งพระองค์จะประทับอยู่ในพระราชวังโบราณ เป็นเวลานานหลายชั่วโมง กับพระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาล และทุกครั้งที่ได้เสด็จฯ ออกตรวจราชการ ก็ได้ทรงพบโบราณวัตถุจำนวนมากที่เป็นหลักฐานที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์ และโบราณคดีไทยถูกทิ้งอยู่ตามเมืองโบราณต่างๆ ซึ่งถ้าหากพระองค์ไม่นำมาเก็บรักษาไว้ ป่านี้อาจไม่เหลือหลักฐานไว้ให้เรา ได้ศึกษาแล้ว โบราณวัตถุชิ้นสำคัญๆ ดังกล่าวได้แก่รูปพระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวรสมัยศรีวิชัยอันลือชื่อ และจารึกศรีวิชัยหลักที่ 23 และหลักที่ 24 เป็นอาทิ ในส่วนที่เป็นจารึกนั้นบางครั้งทรงทำสำเนา

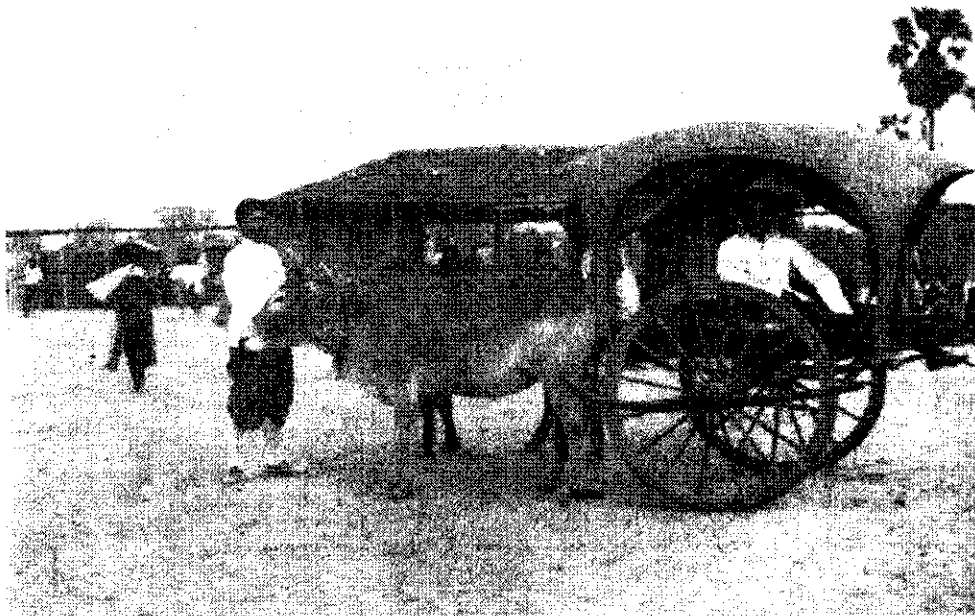
จารึกกลับมาศึกษาที่กรุงเทพฯ หรือหากเคลื่อนย้ายได้ก็ทรงรวบรวมโบราณวัตถุดังกล่าวมาเก็บรักษาไว้ ณ กระทรวงมหาดไทยก่อน และเมื่อทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสยาม ก็ได้ นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานวังหน้า (คือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในปัจจุบัน) ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมหมื่นบำราณีโกศล ได้ทรงเป็นผู้ควบคุมการจัดด้วยพระองค์เอง โดยตลอด เมื่อทรงจัดแล้วก็ทรงฝึกหัดคนให้มีความรู้โดยถ่ายทอดวิชาการโบราณคดีและวิชาการพิพิธภัณฑสถานจากพระองค์ ผู้ที่ได้รับการฝึกสอนในขั้นแรกนั้นก็คือหลวงบริบาลบุรุษวิจิตร ผู้ซึ่งต่อมาเป็นคนบดคนแรกของคณะโบราณคดี

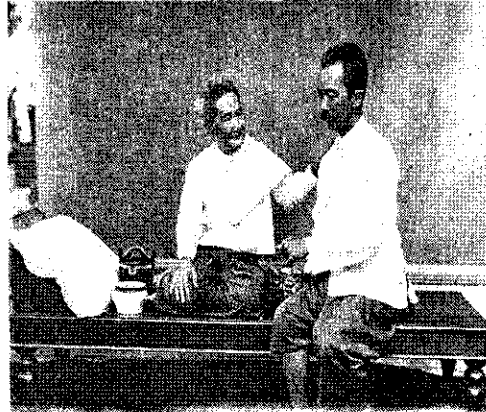
สมเด็จพระยาตำราพระราชานุภาพ ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดและวางรากฐานแก่การศึกษาในวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างแท้จริง ทรงค้นคว้าและเรียบเรียงตำราเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิชาการดังกล่าวเป็นจำนวนมาก (พงศาวดาร 134 เรื่อง ศาสนา 76 เรื่อง ตำนาน 103 เรื่อง ประวัติต่างๆ 160 เรื่อง โคลงกลอน 92 เรื่อง และอธิบายแทรก 19 เรื่อง) หนังสือสำคัญที่เป็นตำราในการศึกษาค้นคว้าสำหรับอนุชนรุ่นหลังได้แก่ ตำนานพุทธเจดีย์สยาม ศาสน์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมหมื่นบำราณีโกศล เป็นต้น นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมหมื่นบำราณีโกศล ยังทรงเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (National Archive) โดยรับสั่งให้รวบรวมหนังสือเก่าที่มีอายุเกิน 25 ปี มาเก็บไว้เพื่อที่คนรุ่นหลังจะหาหลักฐานได้จากหอจดหมายเหตุแห่งนี้ โดยไม่ต้องลำบากดังเช่นที่เคยเป็นมา นอกจากนี้ยังทรงวางรากฐานการบำรุงรักษาโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร รวมถึงการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณศิลปวัตถุออกนอกประเทศ เพื่อป้องกันมิให้โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีค่าออกนอกประเทศได้ง่าย

จากที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทยอย่างแท้จริง ทรงเป็นผู้ริเริ่มบุกเบิกแก่งการโบราณคดีไทย ทรงชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของโบราณวัตถุ - สถานที่สามารถบอกให้เราทราบถึงความเป็นมาของชาติไทย เกิดความรักและความภูมิใจในชาติของตน องค์การยูเนสโกจึงได้ประกาศให้พระองค์ท่าน เป็นหนึ่งในบรรดานักคิดสำคัญของโลก ประจำปีพ.ศ. 2505

ดังนั้น เพื่อแสดงความสำนึกในพระคุณของพระองค์ท่าน ที่มีต่อวงการโบราณคดีไทย คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร จึงถือเอาวันที่ 21 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติ เป็นวันถวายสักการะแด่พระองค์เช่นที่เคยกระทำมาทุกปีจนเป็นประเพณี แม้ว่าในปัจจุบันทางราชการได้กำหนดให้วันที่ 1 ธันวาคม อันเป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ เป็นวันดำรงราชานุภาพแล้วก็ตาม และเนื่องในโอกาสที่ปี พ.ศ.2546 เป็นปีที่สมเด็จพระสันพระชนม์ครบ 60 ปี จึงควรที่เรา นักศึกษาและผู้ที่มีสนใจในวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จะได้รำลึกถึงพระกรุณาธิคุณและสนองเจตนารมณ์ขององค์บิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี ด้วยการร่วมมือกันศึกษาค้นคว้าในวิชาการด้านนี้ให้เจริญรุดหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น

คติธรรมและแนวคิดสำคัญบางประการ

ของ

สมเด็จพระญาณสังวรญาณวิมลญาณโกศล

- “ผู้ใดไม่ถือเวลาเป็นสำคัญ ผู้นั้นเป็นคนไม่มีหลัก เชื่อถือไม่ได้”
- “คนที่นี้กว่าตัวรู้พอแล้วนั้น เป็นคนตายแล้วเป็นๆ เพราะโลกหมุนอยู่ทุกนาที เราต้องเรียนตามมัน ไป จึงจะอยู่กับโลกโดยไม่โง่ได้”
- “รางวัลสูงสุดอยู่ที่ ค้นหาความชั่วไม่พบในตัวเอง
การดี การชมเป็นเรื่องของคนอื่น เขาจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง จะไปยุ่งด้วยทำไม
บาปบุญเป็นของเขาของเราเท่านั้น”
- “ถ้าผู้ใดตีความคิดของผู้อื่น ให้ถามว่า แล้วควรทำอะไร ถ้าผู้นั้นก็ไม่ทราบว่าจะทำ
อย่างไร ผู้นั้นไม่มีสิทธิ”

ยามเขว้เห็นโลกล้วน แสนสนุก

เป็นหนุ่มสาวก็หลงสุข

คำเช่า

กลางคนเริ่มเห็นทุกข์

สุขคู่ กันนอ

ตกแก่จึ่งรู้เค้า

ว่าล้วนอนิจจัง

(โคลงสี่สุภาพ ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ.247)